

פרלמנט | גליון 83

פרטיות - מלכת זכויות האדם בעולם דיגיטלי

27 בינואר 2019 | מאת: ד"ר תהילה שוורץ אלטשולר

התפיסה הצינית לפיה הפרטיות מתה שגויה, ובמובנים רבים יש להתייחס לפרטיות כמלכת זכויות האדם בעולם הדיגיטלי. המאמר מצביע על שלושה היבטים של הזכות לפרטיות שנעשו רלוונטיים במיוחד בעולם הדיגיטלי.

מה זאת פרטיות? מהי הזכות לפרטיות? האם היא העדפה שאפשר לוותר עליה? האם היא ערך או מצב קיומי? עד כמה חשוב להגן עליה? עד כמה אפשר לעשות זאת?

ההתפתחות הטכנולוגית יוצרת מתח ואי-הלימה בין הזכות לפרטיות ובין פרקטיקות של איגום מידע, שעליהן מבוססת הכלכלה הדיגיטלית, ומחייבת חשיבה מחדש על דמותה של הזכות. בעשור האחרון הפכו מדינות וגופי ענק מסחריים ל"כורי מידע" (data miners, ביטוי שמשמעותו איסוף מידע על כל היבט של הפעילות, ההתנהגות ואורחות החיים שלנו). טכניקות חדשות וזולות של אחסון, מהפכת הקישוריות (אינטרנט) – לא רק של מסרי תוכן, אלא של כל דבר בעצם (ממכשירים ועד ננו-בוטים בתוך גוף האדם עצמו) – המאפשרת העברת "מידע גדול" מחיישנים וממכשירים אוגמי מידע ל"מוחות" מרכזיים כל העת, ומהפכת הבינה המלאכותית, המאפשרת את ניתוח הנתונים – כל אלה התרחבו דרמטית.

אפשר לומר – במונח השאול מן הדירקטיבה האירופית בדבר הגנת מידע (דירקטיבה EC/95/46) – שכולנו למעשה "נושאי מידע" (data subjects). ליבת הכלכלה הדיגיטלית והמודל העסקי של חברות הענק (גוגל, אמזון, פייסבוק ועוד) היא צבירת עוד ועוד מידע וניתוח שלו לצורך הפקת תובנות חדשות. לצדן של אלה, מיליוני עסקים קטנים ובינוניים אוגמים מידע כל העת.

האיסוף האינטנסיבי של המידע והיתרונות הגלומים בטכנולוגיה הולידו את התפיסה הצינית שלפיה הפרטיות מתה, וכדאי שתתרגלו לכך. בשורות הבאות ננסה לתאר שלושה היבטים של הזכות לפרטיות שנעשו רלוונטיים במיוחד בעולם הדיגיטלי. מטרת התיאור להוביל למסקנה שלא רק שהפרטיות לא מתה, אלא שבמובנים רבים אנחנו צריכים להתייחס אליה כאל מלכת זכויות האדם בעולם

אתגרי פרטיות בעולם דיגיטלי א. הפרטיות כ(חוסר)שליטה

ההיבט הראשון של פרטיות בעולם דיגיטלי נוגע לתפיסה שתגובת הנגד לאיגום רחב ההיקף של המידע היא שכלול הזכות לפרטיות, כדי שתהיה לי שליטה טובה יותר במידע על עצמי. תפיסה זו מאפשרת לאדם לבחור לאילו חלקים ומקומות במתחם הפרטי הוא מאפשר לאחרים לגשת, וכן לשלוט באופן החשיפה, בהיקפה ובעיתויה. כך, בשונה ובאופן קיצוני יותר מזכויות אדם אחרות, הזכות לפרטיות היא זכות שגבולותיה מאפשרים התפשרות וויתור. המידע הוא שלי, ואני היחידה שיכולה לקבוע מה יעלה בגורלו: אני אחליט מה הערך הכלכלי שלו בשבילי, ומה אני מרוויחה או מפסידה אם אני מוותרת עליו. ארצה - אמכור אותו; ארצה - אתחרט על כך ואדרוש למחוק את מה שמסרתי. זכותי - הודות לשליטה זאת - לעיין במאגרים שיש בהם מידע שלי, ובוודאי שאסור לאיש לעשות פעולות במידע הזה ללא הסכמתי, אלא בכפוף לחריגים. אני בעלת הפריבילגיה לאשר את תנאי השימוש לפני שאני מורידה יישומון או מתחילה להשתמש בתוכנות חינוכיות, שכל המודל הכלכלי שלהן הוא שימוש במידע עלי.

גישת הפרטיות כשליטה נעשתה מקובלת באירופה וגם בישראל בכל הנוגע לניתוח של סכסוכי פרטיות, ומקום מרכזי ניתן לה גם בתקנות הכלליות של האיחוד האירופי בדבר הגנת מידע (GDPR) שנכנסו לתוקף באביב 2018 (ראו: "החידושים העיקריים ב-GDPR", בגיליון זה).¹ גישה זו מתבטאת בעיגון הדרישה להסכמה לשימושים ועיבודים במידע פרטי, ליכולת לדרוש עיון במידע, מחיקה שלו, תיקונו או העברתו לידי חברה אחרת.

אבל בגישה הזאת יש כשל אחד – היותה פיקציה אדירה. אי אפשר לדבר על קבלת הסכמה לפגיעה בפרטיות בעולם שבו מידע מעובד במגוון של דרכים ולמטרות שאת חלקן אי אפשר לצפות מראש בעת ההסכמה. יותר מזה, כל מומחה מתחיל לכלכלה התנהגותית יספר לכם את מה שאתם בוודאי כבר יודעים בעצמכם, שאף אחד לא קורא את תנאי השימוש גם כשהם כתובים בקיצור יחסי או באותיות גדולות, והם אינם כתובים כך. אנחנו מעדיפים להיות נבערים מרצון כי זה חוסך זמן וריכוז ועצבים, והנטייה האנושית לגמרי שלנו היא להיות אופטימיים ולחשוב שאין לנו מה להסתיר ושום דבר רע לא יקרה.

ואם לא די בזה, גם התופעה הפסיכולוגית של "פרדוקס הפרטיות" מלמדת על חוסר התאמה מהותי בין תפיסת הפרטיות כמו שזו באה לידי ביטוי בהצהרות של משתמשים (אכפת לי מאוד מהפרטיות שלי) ובין ההתנהגות בפועל (אז אמרתם פיצה חינם? סבבה. אילו פרטים אתם צריכים?). רובנו לא משתמשים בדפדפנים המאפשרים יותר אנונימיות, ואנחנו נכונים למסור פרטים כדי ליהנות משירותים, לפעול ברשתות חברתיות, לקבל מתנת יום הולדת הודות לשימוש בכרטיס מועדון ולהשתמש בשירותים מבוססי מיקום.

וגם אם קראנו את תנאי השימוש בעיון ונתנו את הסכמתנו המלאה והמודעת, להסכמה הזאת יכולות להיות החצנות שליליות על אחרים. אם הצטרפות לרשת חברתית מאפשרת לפלטפורמה לקבל את רשימת אנשי הקשר או את כתובות המייל שלהם, ותיוג פנים מאפשר ללמוד על מי שנמצא איתנו בתמונות שהעלינו לרשת גם אם הוא עצמו לא פעיל בה, ומסירת מידע גנטי מאפשרת ללמוד הרבה על בני המשפחה (ולפעמים אפילו לאתר אותם בתור פושעים ולהשליכם לשנים רבות בכלא) – אזי ההסכמה שלי בנוגע למידע שלי משליכה גם על אחרים.

החיסרון בגישת הפרטיות כשליטה שמדובר בעיקר בשליטה מדומיינת למדי שלנו במידע האישי עלינו. לפיכך קיימת בעיה חברתית רחבת היקף של חברות מסחריות שמרשות לעצמן להשתמש בהיקפים גדולים במידע פרטי ללא הסכמה של ממש. מידע זה, בתורו, יכול לשמש למטרות שונות – כאלה שיש להן ערך חברתי או כאלה שטומנות בחובן סכנות חברתיות, ובהן נעסוק בהמשך. אבל בראש ובראשונה חשוב להבין את מגבלותיה של תפיסת הפרטיות כשליטה. ברור שהדבר הנכון היה להעצים את האוריינות הדיגיטלית שלנו

וללמד אותנו להתמודד, אבל הבעיות שצוינו הופכות טענה זו לרלוונטית באופן מוגבל. ייתכן שהפתרון הוא להתחיל לקבע בחקיקה בהירה יותר – לאומית או בינלאומית – מה לגיטימי וסביר לעשות במידע אישי, ורק כשמדובר בשימוש לא לגיטימי, לדרוש מחברות לבקש את הסכמת מושאי המידע. כך תצמצם אולי התופעה שלפיה ההסכמה לפגיעה בפרטיות נהפכה למכבסה הגדולה של דורנו.

ב. פרטיות והיכולת להיות לבד

התפיסה השנייה בנוגע לזכות לפרטיות בעולם דיגיטלי נוגעת, באופן פרדוקסלי משהו, דווקא למובן הבסיסי והקלסי של הזכות לפרטיות – מה שמכונה "הזכות להיעזב במנוחה". מדובר בזכותו של כל אדם לשמור ולהגן על זהותו ועל מתחם של הגנה מסביב לגופו, למחשבותיו, לרגשותיו, לסודותיו הכמוסים, לאורח חייו ולמעשיו האינטימיים. פרטיות, בהקשר הזה, נתפסת כבעלת משקל חיוני ביכולת לשמור על זהות ולגבש יחסים של אהבה, קרבה ואמון עם הסובבים; ביכולת לממש את הצורך הפסיכולוגי להיות לבד, שמטרתו להעניק לנו שלווה נפש בדיעה שיש מרחבים שבהם איש אינו נמצא עימנו. זו למעשה הגישה הקלסית של הפרטיות, שסביבה נסוב סכסוכי פרטיות שנגעו לאיסור להיכנס לביתו של אדם, לעיין בסוד שיחו, לצלם או להקליט אותו ללא הסכמתו ועוד.

בעולם שבו אנו מוקפים בחיישנים, במצלמות, במכשירי הקלטה ובמכשירים שמנטרים את פעילותנו ללא הרף – החל בננו-בוטים בתוך מערכת הדם (מערכות זעירות שמטרתן לנטר מדדים בריאותיים מתוך מחזור הדם), עבור במיטות חכמות וכלה בעוזרים אישיים דיגיטליים (דוגמת "אלקסה" מבית אמזון) – אנו חיים בעולם שבו איננו נמצאים לבדנו אף פעם, ולכן יש השלכות פסיכולוגיות מרחיקות לכת. אם עד כה הביא העולם הדיגיטלי בכנפיו קנאה בתמונותיהם הזוהרות של חברים בטוויטר, דיכאונות בגלל שימוש יתר בפייסבוק, התמכרויות למכשירים וליישומונים ממכרים וגם תופעה של "חוסר עכבות מקוון" שמשמעותה הנכונות להקליד כל דבר שלא היינו מעלים בדעתנו לומר פנים אל פנים – מה שמוביל לשיימינג, להטרדות (מחרמות בגיל גיל צעיר ועד ל"פורנו-נקם" בגילאים אחרים) – בעולם דיגיטלי ללא פרטיות צפויים גם מחירים רגשיים לא מבוטלים כמו יצירת קשר כמו אנשי עם מכונות ויצירת תלות בהן, תחושות של עוררות פסיכולוגית וחוסר מנוחה, חרדות מפני כך שרואים אותנו כל העת ועוד.

בדיון על פרטיות אנו נוטים לעסוק בעיקר בשאלות של שליטה במסירת מידע או בניהול מידע לאחר שהמידע נאסף (שעליהם דיברנו קודם), בשאלות של אנונימיות (התממה) של המידע, אבטחה או הצפנה שלו. אבל צורך השעה הוא לשאול אם באמת יש צורך מסחרי, עסקי או ציבורי לאסוף מידע פרטי עלינו באובססיות גדולה כל כך. לעומת היתרונות הברורים שבקידמה טכנולוגית, בנוחות מסחרית או אפילו באכיפת חוק, מהו האפקט המצנן על סקרנות, על אמון, על יצירתיות, על פעילות אינטימית, על היכולת לחשוב מחוץ לקופסה, שהיא הבסיס לכל בעבוע של חדשנות.

יתרה מזאת, אחד המאפיינים של העוזרים האישיים הדיגיטליים (דוגמת אלקסה של אמזון, google home ו-google duplex, קורטנה של מיקרוסופט, סירי של אפל ועוד) – מוצרי קצה מבוססי בינה מלאכותית שנמצאים בשלבי חדירה מתקדמים אל השוק ואמורים ללוות אותנו בכל דרכינו, אם בטלפון הסלולרי ואם בנוכחות מתמדת בבית או במקום העבודה – הוא התכונות האנושיות (קול, פנים, שפה) שהמפתחים שלהם מעניקים להם. הימצאותם של מכשירים אלה אמורה לתת לנו את התחושה שיש במחיצתנו בן אנוש, שמישהו מקשיב לנו, משוחח איתנו או מתבונן בנו. להבדיל מהתנהגותנו מול מה שאנחנו תופסים כ"מכונה" (למשל מחשב או טלפון), מחקרים מלמדים שאל טכנולוגיה שעברה האנשה אנחנו מגיבים כאילו נמצא מולנו אדם אמיתי. כך למשל אנשים שרואים מולם מכונה שמתקשרת באופן אנושי יוצרים איתה יחסי קרבה ואמון, ואינם מוכנים לענות על שאלות אישיות ורגישות או למסור לה פרטים אישיים שהיו מוכנים למסור מול מה שהם תופסים כ"מכונה" בלבד.

לממשקים כאלה יתרונות גדולים, בין השאר בהפגת בדידות בקרב מי שנזקק לכך. אבל לידיעה שבכל זמן ובכל מקום מלווה אותנו מי שאנו רואים בו יצור אנושי (גם אם איננו כזה), עלולות להיות השלכות קשות על מצבנו הפסיכולוגי. כיום אנחנו מכניסים מכונות למקומות שאליהם לא נכניס בני אדם, ובעשותנו זאת – ובהינתן העובדה שידוע לנו שהמכשירים אכן עוקבים אחרינו ומנטרים את

פעולותינו – אנחנו מכניסים "עין בוחנת" לתוך מצבים אינטימיים מאוד. דבר זה יכול ליצור עוררות פסיכולוגית לא נגמרת בשל התחושה שמעשינו מנוטרים כל העת. האין זאת למעשה הסיבה שבגללה התפתחה לכתחילה, אמנם בנסיבות אחרות, הזכות להיעזב במנוחה?

ג. ערעור האוטונומיה האישית להחליט, לצרוך, לחשוב, לבחור, להאמין

ההיבט השלישי הוא זה של הפרטיות כתנאי מוקדם למניעת היכולת של גופים – מסחריים או מדינתיים – להשתמש במידע אישי בשילוב נתוני עתק (ביג דאטה) על אחרים כדי לבנות פרופילים אישיותיים, פסיכולוגיים והתנהגותיים מדויקים מאוד באמצעות ניתוח על ידי מכונות לומדות. תופעה זו, שמכונה "מלכודות אוטונומיה", עוסקת במידע שנוגע לנטיות רגשיות, לחוסר ביטחון, לנטייה מינית גם למי שנמצא בתוך הארון, לפחדים וחרדות ועוד. העניין הוא שהפרופיל האישיותי משמש לטריגוט חוזר של מסרים פרסומיים, לרכישת מוצרים או שירותים או להיבטים אחרים של הכוונת התנהגות, והכול בדרך שמתאימה בדיוק לצרכים של הפרופילים האלה.

בעולם שבו אפשר לאגום מידע עלינו ולהשתמש בניתוח שלו כדי לקבל המלצות צרכניות והתנהגותיות במיוחד בשבילנו (מערכות המלצת קנייה כמו באמזון, המלצות צפייה כמו בנטפליקס, מערכות הכוונת נהיגה כמו ווייז), אנחנו בעצם מוותרים במודע על חלק מתהליכי קבלת ההחלטות שלנו לטובת מערכות שיודעות דרך איפה כדאי לנוסע ומה כדאי לנו לאכול, וגם חשופים לתהליכי שכנוע באופן אישי ותפור לפי מידה, בעוצמה, בחודרנות וביכולות שלא היו קיימות בעבר.

במערכות שנקראות "Self-Restraint Preference Algorithms" הכוונה למכשירים, כגון עוזרים אישיים, שתכליתם לדעת עלינו הרבה ככל האפשר – על תחומי העניין שלנו, על החברים שלנו, על ההרגלים שלנו, על מצב הרוח שלנו – ואז לסייע לנו בשליחת הודעות, בשיחות טלפון, בקביעת תורים ובהזמנות של מוצרים ונסיעות. אבל מערכות אלה אינן מסתפקות בכך, אלא מבקשת לספק לנו המלצות פרו-אקטיביות יעילות ומלאות עזרה בדיוק בזמן ובמקום שאנחנו נזקקים להן.

כך למשל מה אם העוזרת הדיגיטלית תוכל לפענח את ההודעה מהרופא המזהירה שהתוצאות האחרונות של הבדיקות לא היו טובות? וצריך להוריד במשקל ולהימנע מסוגי אוכל מסוימים? ומה אם המיחשוב הליביש שלנו מלמד את העוזרת הזאת שאנחנו לא מתאמנים או שעלינו במשקל? ומה אם העוזרת יודעת שבכל ערב שבת אנחנו קונים שלוש עוגות בקונדיטוריה בדרך חזרה מן העבודה? מה עליה לעשות? להציע בנימוס שנדלג השבוע על העוגות? להזהיר אותנו בצורה גרפית, דומה אולי לזו שעל קופסאות הסיגריות, מפני הנזק העשוי להיגרם? לאיים (וגם לבצע) שאם נקנה את העוגות תחסום את הגישה שלנו לקנדי קראש? לשלוח הודעה מאחורי גבנו אל הרופא ולספר לו על ההרגל שלנו לקנות עוגות? לתת הוראה לחברת האשראי לחסום לנו את הרכישה הזאת?

ומה אם לקוחות אחרים של החברה הם הקונדיטוריה? או חברת הביטוח שמבקשת למנוע אותנו מלקנות מזון מזיק כדי שלא תצטרך לשלם עבור מפגעים בריאותיים שלנו בעתיד? בקיצור, האם העוזרים האישיים צריכים להשתמש במידע פרטי עלינו כדי למנוע אותנו מלקבל החלטות שרעות לנו? או לסייע לנו למלא כל תשוקה ורצון מידיים בלי קשר לתוצאות עתידיות?

כדי להוסיף על החששות האלה, חשוב לזכור את קפיצת הצפרדע שבין שימוש בטכניקות איסוף מידע פרטי כדי להציע מוצרים ושירותים, ובין השימוש באותן טכניקות ממש כדי להשפיע על רעיונות, ליצור מלכודות אוטונומיה בנוגע לאמונות, להשפיע על אמון במוסדות דמוקרטיים, או בפשטות כדי לעשות הנדסת בחירות. פרשת "קיימברידג' אנליטיקה" באביב 2018 – שהחלה תהליך של חשיפת פרקטיקות ניצול של מידע אישי לשם השפעה במסעות בחירות במדינות רבות – מלמדת שהזכות לפרטיות גדולה בהרבה משליטה אישית במידע, ולמעשה נוגעת לאיום על עצם קיומה של היכולת לממש הליך דמוקרטי תקין, ומכאן גם להגן על זכויות האדם כולן. ואכן, אף שעדיין לא הוכח שקיימות מערכות מושלמות ומשכנעות של בינה מלאכותית, זיהוי אנשים שפגיעים לשינוי דעה, התמקדות אישית וחודרנית בהם ויצירת פרופילים התנהגותיים ורגשיים לצורכי בחירות – כל אלה הם הסיפור של התקופה הזאת.

עתיד הפרטיות

פרטיות בעולם הדיגיטלי חייבת להיות זכות חשובה בשבילנו כחברה, כקבוצה. ברמת התפיסה היא צריכה לעבור את התהליך ההתפתחותי שעברה אחותה הבכורה – הזכות לחופש ביטוי. כמו שהזכות לחופש ביטוי התפתחה מזכותו של כל פרט לצעוק ככל העולה על רוחו אל עבר הזכות הקבוצתית שמשמעה הצורך בקיום שיח ציבורי עשיר ומתפקד כדי שנוכל לנהל הליך דמוקרטי תקין, כך גם הפרטיות חייבת להתפתח מזכותו של כל פרט לסחור במידע על עצמו לזכות הקבוצתית להגנה מפני מלכודות אוטונומיה בהקשרים של בחירות והשפעה על התודעה.

בתוך דיני התחרות יהיה צורך לפתח תפיסות שרואות במידע פרטי שוק לעצמו, ורשויות התחרות יצטרכו להסתכל על עומקו ועל רוחבו של המידע הפרטי המוחזק בידי גוף יחיד, וגם על מידת הריכוזיות שבמידע כזה, ללא קשר למוצר הקצה שבו הוא מגולם. למשל, האם נכון שחברה המספקת שירותי גלישה וטלוויזיה תתמזג עם חברת כרטיסי אשראי? האם נכון שחברה השולטת במיטות חכמות ויודעת לנטר את דפוסי העייפות שלי תשלט גם במידע על תרופות שאני לוקחת? האם חובה לאמץ קוד אתי להתנהלות של עוזרים אישיים דיגיטליים שיודעים עלי את הפרטים המוכמנים ביותר של חיי?

באותה מידה דיני תעמולת הבחירות יצטרכו לתת מענה אם יש סוגים של מידע אישי שאסור להשתמש בו במסעות תעמולה, או אם יש טכניקות שרמת ההשפעה והמניפולציה שהן יכולות ליצור גדולה כל כך עד שמוטב לאסור אותן. הפרטיות לא מתה, אלא נהפכה לזכות הבסיסית העיקרית של כל אדם, שעליה חייבים להגן. בלי פרטיות אין משמעות לחייו של הפרט; ובלי פרטיות אין משמעות לקיומה של דמוקרטיה.

הערות שוליים

תגיות:

זכויות אדם, פרטיות, טכנולוגיה, זכויות, התוכנית לדמוקרטיה בעידן המידע, המרכז לערכים ולמוסדות דמוקרטיים

לכל הנושאים